

ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФЛОРИ ТА ФАУНИ МОРЯ

PROTECTION AND CONSERVATION OF FLORA AND FAUNA OF THE SEA

Ольховик Л.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету*

Шаймарданов В.Г.,

*магістрант
Навчально-наукового морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету*

У даній роботі проаналізовано конвенційне законодавство, що регулює питання охорони та збереження флори та фауни моря. У результаті проведеного дослідження було дано авторські визначення: «охорона» флори та фауни моря – це система міжнародних та національних заходів, спрямованих на збереження та раціональне використання рослинного та тваринного світу моря; «збереження» флори та фауни моря – це комплекс міжнародних та національних дій, спрямованих на раціональне використання, запобігання знищенню та відновлення рослинного та тваринного світу моря. Проаналізований ряд Конвенцій, які спрямовані на охорону, збереження, відновлення, запобігання знищенню флори та фауни моря.

Ключові слова: флора, фауна, охорона, відновлення, збереження, раціональне використання, живі ресурси відкритого моря.

В данной работе проанализировано конвенционное законодательство, регулирующие вопросы охраны и сохранения флоры и фауны моря. В результате проведенного исследования было дано авторские определения: «охрана» флоры и фауны моря – это система международных и национальных мероприятий, направленных на сохранение и рациональное использование растительного и животного мира моря; «сохранение» флоры и фауны моря – это комплекс международных и национальных действий, направленных на рациональное использование, предотвращение уничтожения и восстановление растительного и животного мира моря. Проанализирован ряд Конвенций, направленных на охрану, сохранение, восстановление, предотвращение уничтожения флоры и фауны моря.

Ключевые слова: флора, фауна, охрана, восстановление, сохранение, рациональное использование, живые ресурсы открытого моря.

In this paper, the conventional legislation regulating the protection and conservation of the flora and fauna of the sea is analyzed. As a result of the study, author's definitions were given: «protection» of the flora and fauna of the sea is a system of international and national measures aimed at preserving and rationally using the flora and fauna of the sea; «Preservation» of the flora and fauna of the sea is a complex of international and national actions aimed at rational use, prevention of destruction and restoration of the vegetable and animal life of the sea. A number of Conventions aimed at protecting, preserving, restoring, preventing the destruction of flora and fauna of the sea have been analyzed.

Key words: flora, fauna, protection, restoration, conservation, rational use, living resources of the high sea.

Постановка проблеми. Охорона та збереження флори та фауни моря є визначальним для підтримки життя на планеті та має надзвичайно важливе екологічне, соціальне, економічне, наукове, культурне й естетичне значення. Крім цих ключових цінностей, охорона та збереження рослинного та тваринного світу моря визначає здатність живих організмів адаптуватися до змін оточуючого середовища. Без збереження флори та фауни моря такі явища, як зміна клімату, епідемії, епізоотії та нашествия шкідників матимуть більш катастрофічні масштаби. Збереження рослинного та тваринного світу моря та його використання також має вирішальне значення для задоволення потреб у продуктах харчування та є необхідною основою для розвитку промисловості, медицини й науки.

Стан опрацювання. Різні аспекти цієї проблеми розглядали такі вчені: С.В. Немерцалова досліджувала теоретичні питання застосування термінів «охорона» та «збереження» в морських природоохоронних конвенціях, Н.С. Іванченко – раціональне використання живих ресурсів моря, С.В. Молодцов – міжнародно-правовий режим відкритого моря та континентального шельфу, В.А. Чичварин – проблеми міжнародної охорони природи, В.В. Шеховцев – міжнародно-правову охорону тваринного світу та ін.

Метою даної роботи є аналіз конвенційного законодавства, що регулює питання охорони та збереження флори та фауни моря.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про морські живі ресурси, застосовують два терміни: «охорона» та «збереження». Існує чимало точок зору щодо трактовки самого терміну «охорона». Так, стаття 2 Женевської конвенції про риболовство та охорону живих ресурсів відкритого моря 1958 р. охорону визначає як сукупність заходів щодо забезпечення оптимуму стійкого добування цих ре-

сурсів, необхідних для досягнення максимуму постачання продуктами харчування та іншими морськими продуктами населення Землі [1]. Цю позицію підтримує Молодцов, він розуміє під охороною морських живих ресурсів «обмежувальні правила рибальства в окремих районах відкритого моря, необхідні для створення стійкої продуктивності біологічних ресурсів моря» [2]. Проте слід відмітити, що дане визначення дещо одностороннє, адже звертає увагу тільки на добування та використання природних ресурсів. Більш розширену трактовку дає В.А. Чичварин, наголосивши на тому, що це не тільки національна проблема, а й міжнародна трактує поняття міжнародної охорони природних об'єктів як «сукупність міжнародних та національних заходів, що сприяють стійкому збереженню та гранично вигідному для країн використанню інтернаціональних природних багатств, що проводиться на благо сучасних та майбутніх поколінь» [3]. Н.С. Іванченко звертав увагу на міждержавний характер відносин та визначав охорону живих ресурсів відкритого моря як «загальновизнану норму в міждержавних відносинах з приводу використання живих морських ресурсів, що витікають із принципу свободи відкритого моря, зобов'язані утримуватися від яких би то не було дій, що могли б спричинити шкоду морській флорі та фауні, а під час організації промислу індивідуально чи спільно з іншими країнами зобов'язані вживати заходи, спрямовані на підтримку продуктивності живих ресурсів на максимально можливному стійкому рівні» [4]. Б.Г. Хабіров вбачав правову природу у визначенні терміна «охорона» та говорив про те, що міжнародно-правова охорона живих ресурсів відкритого моря – це погоджена між державами система заходів, спрямована на збереження живих морських ресурсів, їх поновлення та підтримання на рівні максимально стійких виловів [5].

У результаті проведеного аналізу пропонуємо авторське визначення терміну «охорона» флори та фауни моря: це система міжнародних та національних заходів, спрямованих на збереження та раціональне використання рослинного та тваринного світу моря. Отже, говорячи про охорону, слід виділяти її складові частини: збереження та використання.

Стаття 2 Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року говорить про те, що термін «збереження» включає раціональне використання [6]. Будь-який промисел і пов'язана з ним діяльність у районі застосування цієї конвенції проводяться відповідно до її положення і таких принципів збереження: а) запобігання скороченню чисельності будь-якої популяції, що висловлюються, до рівнів, нижче таких, що забезпечують її стійке поповнення; в) підтримання екологічних взаємозв'язків між популяціями морських живих ресурсів Антарктики, які виловлюються, та залежних від них і пов'язаних з ними, а також відновлення виснажених популяцій, зазначених у пункті «а»; с) запобігання змінам або зведення до мінімуму небезпеки змін у морській екосистемі, що є потенційно незворотними протягом двох або трьох десятиліть [7].

Конвенція ООН із морського права 1982 р. визначає «збереження» флори та фауни моря як сукупність передбачених правовими нормами заходів, спрямованих на підтримку чи відновлення популяцій, видів, що виловлюються на рівнях чи до рівнів, при яких можливе забезпечення максимально стійкого вилову, розмір яких визначається державою з урахуванням відповідних екологічних, географічних та економічних факторів на основі новітніх наукових даних та стандартів, що встановлюються відповідними компетентними міжнародними організаціями [8]. Отже, дана Конвенція виділяє такий елемент «збереження» флори і фауни, як «відновлення». З огляду на проаналізований матеріал пропонуємо авторське визначення терміну «збереження» флори та фауни моря: це комплекс міжнародних та національних дій спрямованих на раціональне використання, запобігання знищенню та відновлення рослинного та тваринного світу моря.

На рівні міжнародного права врегульовані відносини щодо рибальства: Конвенція про рибальство в північно-західній частині Атлантичного океану (1949 р.), Женевська конвенція про рибальство і охорону живих ресурсів відкритого моря (1958 р.). Конвенція про рибальство в північно-східній частині Атлантичного океану (1959 р.), Угода про охорону лососів у Балтійському морі (1962 р.), Міжнародна конвенція про збереження атлантичних тунців (1966 р.), Конвенція про збереження живих ресурсів південно-східної Атлантики (1969 р.), Конвенція про збереження лосося в північній частині Атлантичного океану (1982 р.) та деякі інші. Конвенція про збереження тюленів Антарктики 1972 р. дозволила відлов трьох із шести видів антарктичних тюленів. Вона визначила допустимі рівні їх видобутку, визначила види, які охороняються; відкриті і закриті для промислу райони, обмеження вилову згідно зі статтю, розміром та віком тюленів, технічні дані знарядь вилову і пристроїв, порядок надання інформації про промисел і систему інспекції [9].

Конвенцією про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 заснована Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики. Комісія визначає загальний припустимий улов окремих видів морських живих ресурсів Антарктики. Комісія розробляє і здійснює систему спостереження й інспекції, що включає: порядок відвідування судна спостерігачами й інспекторами; процедуру судового переслідування державою прапора і застосування санкцій на підставі доказів, отриманих у результаті такого відвідування й інспекції; повідомлення договірною стороною про такі міри судового переслідування і застосованих санкцій [7].

Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу 1946 р. доповнила та розвинула положення Угоди з регулювання китобійного промислу (Лондон, 8 червня 1937 р.). Конвенція передбачає охорону всіх видів китів від винищення і збереження для майбутніх поколінь тих

величезних природних багатств, які представляють собою запаси китів [10]. Міжнародна китобійна комісія (МКК) щорічно затверджує додаток до Конвенції 1946 р., в якому визначаються охоронювані і неохоронювані види китів, а також встановлюються відкриті і закриті сезони і райони промислу; розміри китів кожного виду, дозволені до забою; типи знарядь промислу; способи вимірювання та обліку кількості вбитих китів [11].

З 1985 р. встановлено мораторій на видобуток всіх видів китів (крім дрібних китів – малих полосатиків) для країн, провідних із експедиційного промислу за допомогою флотилій, а з 1986 р. – із берегових китобійних станцій. Дозволяється тільки аборигенний промисел китів виключно для задоволення потреб корінного населення, а також вилучення китів у наукових цілях за спеціальними дозволами урядів, на даний час комерційним китовим промислом продовжують займатися Ісландія і Норвегія. Японія винищує китів, посилюючи на науково-дослідні цілі [12]. З 1980 р. діє рішення МКК про створення у відкритій частині Індійського океану на північ від 55° пд. ш. китового заповідника [11].

Угода про збереження білих ведмедів забороняє видобуток білих ведмедів, за винятком таких випадків: а) для справді наукових цілей; б) з метою збереження; в) для запобігання серйозного порушення раціонального використання інших живих ресурсів; г) місцевим населенням із використанням традиційних методів полювання; д) там, де білі ведмеді виловлюються або можуть здобуватися традиційними засобами громадянами держави – учасниці Угоди 1973. Шкури та інші цінні предмети, отримані в результаті видобутку відповідно до пп. «б» і «в», не можуть бути використані в комерційних цілях. Стаття IV Угоди 1973 забороняє використання для видобування білих ведмедів літаків і великих моторних суден. Держави-учасниці забороняють експорт, імпорт та доставку на свою територію (а також торгівлю) в межах своєї території білих ведмедів або їх частини, або отриманої з них продукції, видобутих у порушення Угоди 1973 р. [11].

Було укладено ряд конвенцій, що регулюють, переважно на регіональній основі, широке коло питань, що стосуються, зокрема, створення резерватів і національних парків, обмежень на лов тварин і полювання на них, вивезення тварин з охоронюваних районів: Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як життєве середовище водоплавних птахів 1972 р.; Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі 1979 р.; Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р.; Конвенція про охорону природи в Південній частині Тихого океану 1986 р.

На сучасному етапі спостерігається виснаження морських біологічних ресурсів. Під загрозою зникнення учені називають акул і морських лисиць (скат). Близько 56% з 252 прісних риб Середземномор'я на межі зникнення. Для контролю за станом рослинного та тваринного світу існує Червоний список Міжнародного союзу охорони природи, який опікується флорою та фауною всього світу. Червоний список МСОП вважається найавторитетнішим джерелом оцінки статусу світового біорізноманіття.

Червоний список МСОП побудовано на строгих критеріях оцінки статусу видів та ризику їхнього зникнення. Ці критерії є універсальними і можуть бути застосовані для будь-якого виду (або підвиду, раси та популяції) в будь-якому регіоні світу. Метою Червоного списку є визначення та оприлюднення ступеня загрози для існування тих чи інших видів живого та надання відомостей, потрібних для збереження біологічних видів, всім, кого це може стосуватись [13].

Останнє на теперішній час оновлення Червоного списку відбулось 4 травня 2006 року. Він описує 1173 різновиди риб, що знаходяться під загрозою зникнення. Кількість виловлених риб перевищує кількість риб нового покоління – це призводить до виснаження рибних запасів. За останні роки в північній частині Атлантики промислові запаси тріски, хека, морського окуня і камбали скоротилися на 95 відсотків, у

зв'язку із чим лунають заклики вжити термінових заходів. Прогнози вказують, що до 2030 року середнє статистичне споживання риби впаде до 11 кг / людини [14].

Виснаження морських рибних запасів негативно не тільки впливає на забезпечення продовольчої безпеки та економічний розвиток цілого ряду країн, а й негативно позначається на біологічно складній підводній екосистемі.

Головна стратегія, якої мають дотримуватися всі країни, полягає в помітному скороченні або тимчасовому припиненні рибальства на спустошених зонах, прийнятті термінових заходів із відновлення морської екосистеми і поліпшення природних умов проживання.

Морські екосистеми потерпають від господарської діяльності людини: деградація середовища проживання, водне забруднення, будівля дамб, видалення води для використання людьми. На сучасному етапі спостерігається кількісне виснаження водних ресурсів. Людство повинно радикально переглянути стратегію споживання води, в іншому випадку йому загрожує небезпека її глобального дефіциту – до такого висновку прийшли експерти Стокгольмського міжнародного водного інституту (SIWI) і Організації ООН з продовольства і сільського господарства (FAO). Найсерйознішою загрозою водної безпеки аналітики називають нераціональне використання продуктів харчування, на виробництво яких іде до 40% споживаної людством прісної води. У даний час від нестачі води страждає близько 1,5 млрд. жителів землі, а до 2050 року їх число, за прогнозами, може зрости до 3,5 млрд. Дефіцит води вже в найближчі роки може перетворитися в економічний чинник: у ряді країн можуть бути згорнуті цілі галузі промисловості, потреби яких у воді будуть перевершувати можливість даних держав. Нестача води в пустельних регіонах, швидше за все, викличе інтенсивну міграцію населення.

За оцінками експертів Департаменту ООН з економічних і соціальних справ, втрачено близько половини водно-болотних угідь Землі, а понад 20 відсотків з 10 000 відомих прісноводних видів зникли або опинилися під загрозою або на межі зникнення [14].

З метою охорони Світового океану прийнято цілу низку багатосторонніх і регіональних угод. Конвенція ООН з морського права 1982 р. (ст. 192) зобов'язує держави захищати та зберігати морське середовище. Держави повинні вживати всі заходи, необхідні для забезпечення того, щоб діяльність під їх юрисдикцією або контролем не завдавала шкоди іншим державам і їх морському середовищі шляхом забруднення [8]. Ці заходи відносяться до всіх джерел забруднення морського середовища. На держави покладається виконання їхніх міжнародних зобов'язань щодо захисту і збереження

морського середовища. Міжнародна конвенція із запобігання забруднення із суден 1973 р. містить техніко-юридичні норми для запобігання забрудненню моря не тільки нафтою, але й іншими шкідливими речовинами, які перевозяться на судні чи утворюються в процесі їх експлуатації. Конвенція забороняє скидання в море всіх видів пластмас, включаючи синтетичні троси, риболовні сіті і пластмасові мішки для сміття. Конвенція передбачає: а) заборону на скидання і забруднення Світового океану з будь-яких судів, за винятком військових кораблів і суден, що використовуються на державній некомерційній службі; б) заборону на будь-які скидання в море нафти і нафтоводяної суміші із суден; в) встановлення особливих районів із жорстким режимом, де скидання небезпечних речовин повністю і в категоричній формі заборонено [15]. Конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою, передбачає необхідні заходи з усунення аварійних ситуацій та права прибережної держави на застосування примусових заходів з ліквідації аварії, а в разі якщо є загроза забруднення узбережжя, воно може навіть потопити судно, винне у створенні такої ситуації [16].

Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. Згідно зі ст. 2 Конвенції (у редакції 1992 р.) Власник судна з моменту інциденту або, якщо інцидент складається з низки пригод, із моменту першої пригоди несе відповідальність за будь-який збиток від забруднення, заподіяну судном у результаті інциденту [17].

Конвенція із запобігання забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. [18] передбачає заходи із запобігання забруднення та отруєння Світового океану. Існують непоодинокі випадки використання морського дна для захоронення радіоактивних відходів та відпрацьованої сировини хімічного виробництва. Це не лише завдає непоправної шкоди тваринному та рослинному світу, а й призводить до отруєння води, що стає небезпечним для існування самої людини.

Висновок. У результаті проведеного дослідження було дано авторські визначення: «охорона» флори та фауни моря – це система міжнародних та національних заходів, спрямованих на збереження та раціональне використання рослинного та тваринного світу моря; «збереження» флори та фауни моря – це комплекс міжнародних та національних дій, спрямованих на раціональне використання, запобігання знищенню та відновлення рослинного та тваринного світу моря. Проаналізований ряд Конвенцій, які направлені на охорону, збереження, відновлення, запобігання знищенню флори та фауни моря.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Женевської конвенції про риболовство та охорону живих ресурсів відкритого моря 1958 р. URL: uad.exdat.com/docs/index-674360.
2. Молодцов С.В. Международно-правовой режим открытого моря и континентального шельфа. М.: Изд-во АН СССР, 1960. С. 209.
3. Чичварин В.А. Проблемы международной охраны природы // Международные соглашения по охране природы. М.: Юридическая литература, 1966. С. 12.
4. Иванченко Н.С. Рациональное использование живых ресурсов моря: Международно-правовые вопросы. М.: Пищевая промышленность, 1975. 156 с.
5. Хабиров Б.Г. Некоторые международно-правовые вопросы регулирования рыболовства в открытом море. URL: <http://lawtheses.com/regulirovanie->
6. Немерцалова С.В. Теоретичні питання застосування термінів «охорона» та «збереження» у морських природоохоронних конвенціях. URL: <http://pravoznavec.com.ua>.
7. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
8. Конвенція ООН з морського права 1982 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
9. Конвенція по збереженню тюленів Антарктики 1972р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
10. Міжнародна конвенція по регулюванню китобійного промислу 1946 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
11. Охорона тваринного світу. URL: <https://opravovedenii.ru>.
12. Шеховцов В.В. Міжнародно-правова охорона тваринного світу: регіональний контекст. URL: <https://opravovedenii.ru>.
13. Червоний список Міжнародного союзу охорони природи. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
14. Екологічні проблеми світового океану. URL: <http://2dip.su>.
15. Міжнародна конвенція по запобігання забруднення з суден 1973 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
16. Конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
17. Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
18. Конвенція по запобігання забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.